

„Mi így mondjuk” Tizenégykezes Borbély Szilárd Nincstelének c. regényéről

[2014. március]

Ez az esszé Borbély Szilárd regényéről (Kalligram, 2013) a BBTE BTK Magyar Nyelv és Irodalom mesteri szakos diákjaival közösen készült, akik a kortárs irodalomórát választották. 2013 októberétől 2014 januárjáig járt a kézirat egyiküktől a másikig. A szerzők teljes neve (a megszólalás sorrendjében): Mihály Ágnes, Kecskés Tamás Hunor, Fischer Botond, Dávid Anna, Mihály Réka, Selyem Zsuzsa, Benke András.

Ágnes: Borbély Szilárd regényének narrációs technikája olyan elbeszélői hangot hoz létre, ahol a felnőttkor és a gyerekkor jelene úgy mosódik össze, hogy a kettő közötti határ kitapinthatatlanná válik. A „mi úgy mondjuk” típusú kiszólások, a nyelvre való reflektálás és ezzel szemben az események tömör és nyers leírása, a visszaemlékezés hangját is szenttelenné teszik. A történetek nem szorulnak sem magyarázatra, sem pedig utólagos ítéletre. Ebben a közegben ugyanis aligha lehet morálról beszélni.

Ki ez a mi, milyen értelemben jelöl kollektív tudást vagy tapasztalatot, és mitől válik fontossá? A név nélküli gyerekszereplő egy olyan zárt rendszer tagja, amely nem tűri meg maga körül azt, ami más, az elbeszélő családja pedig épp ezt a másságot képviseli. Az anya bekerültként csak valaminek a tagadásaként tudja meghatározni önmagát („Nem vagyunk parasztok” – hangzik el többször is), míg az apa valószínűleg a zsidó Mózsai gyereke, amit ő szintén tagadni próbál.

Az identitástudat olyan szintű hiánya öröklődik így át, amely esetében a megoldást a közös nyelvhasználat vagy épp a nyelvnek a nem használata, a hallgatás kínálja. Ezáltal a közösség nyelvjárása válik az egyik legfontosabb identitásformáló elemmé, elhatárolva magát mások nyelvével: az urak, a hatalom nyelvével. Így alakulhat ki az egyetlen, és jelen esetben hiteles.

A szavak köznyelvi formáira való lefordítás ugyanakkor a valahova tartozás egyetlen elemétől való eltávolodást jelzi. Ebből a zárt közegből való kilépés csak az arról való beszéd által válik árulássá. A hallgatás ugyanis annak az azonosságtudatnak a része, melyről az elbeszélő szabadulni próbál.

Olyan mi ez, amelynek hagyományát szokások, babonák, hiedelmek képezik. Magyarázat hiányában mindez adottá válik, és olyanfajta kollektív emlékezetet hoz létre, melynek alapját nem a közös tudás képezi, hanem a közös nem-tudás. A gyerek pedig a kérdés lehetőségétől megfosztva, a tartalmas beszéd hiányában, ezt a tapasztalatot teszi saját személyiségének részévé, és adja át később egy újabb generációnak.

Az elbeszélő gyerekként próbál kérdéseket feltenni, azonban a válaszadás folytonos hártásával találkozik. Azokat a gyerekeket, akik nem elégszenek meg az elhasznált szófordulatok ismétlésével, pálinkába áztatott kenyérral butítják, fantáziájukat, gondolkodásukat az el sem kezdett mesékkel valamint az álmok elűzésével tompítják. Ha kérdeznek, nem kapnak választ. „Amiről hallgatunk, az nincs.” (12) Borbély könyve azonban beszél.

Tamás: De hogyan beszél? A regény egy folyamatos jelenben, egyes szám, első személyben van megírva, ami paradoxonhoz vezet. Törés van ebben az időben, ami éppen az ismétlődő „mi úgy mondjuk” megjegyzésen keresztül érhető tetten. Borbély két idősíkkal dolgozik: szétválasztja az elbeszélés (a Nincstelének) idejét az elbeszélő (a gyerek) idejétől.

Az elbeszélő olyan tudás birtokában van, ami nem lehetne az övé, hiszen a gyerek még nem ismerheti a tájszavak köznyelvi megfelelőjét, mégis folyamatosan fordít. Ebből következik, hogy az elbeszélés olyan időben játszódik, ami már megtörtént, az elbeszélés jelene visszaemlékezés a gyerekkor jelenéhez képest – mégis akkor zajlik, amikor olvassuk. A két jelen meglétét a frázis távolra mutató névmásának használata is bizonyítja, hiszen a valódi beszédhelyzetben a „mi így mondjuk” forma jelölné a mostot, a konkrét jelent.

Ez a pont, ahol különbség tehető Borbély elbeszélője és Kertész Imre Köves Gyurkája között, hiszen csak beszédmódjukban – mindkettő a moralizálás elől kitérő szenttelen narrátor – hasonlítanak egymásra. Köves is a jelen linearitásában halad, de ő lépésről lépésre, ott minden húsz perc számít, és soha nincs utalás arra, hogy mi fog történni. Kivéve egyetlen-egyszer a vonaton: „Büdös zsidók, még a legszentebb kérdésből is üzletet csinálnátok! – ezt az észrevételt tette. S fölháborodástól meg utálkozástól is csak úgy fulladozó hangon ezt a kívánságot intézte még hozzánk: – Akkor döngöljetek csak szomjan! – Később különben ez meg is történt.”

Ehhez képest Borbély a nyelvi reflexióknak köszönhetően folyamatosan azt sugallja, hogy neki rálátása van az egészre, az oszthatatlan (fejezetekre nem osztott) szövegre, a tizenegy(!) betűs Nincstelénekre. Ezért legitim Kertész, és ezért paradox Borbély folyamatos jelen ideje, ahol a történések még egymáshoz viszonyítva is jelen idejük maradnak – a regény egy oldalon elférne, de nem lenne olvasható.

Ez a fajta időtapasztalat kapcsolatban áll a falu mikrokozmoszával: az emberek ebben a folyamatos jelenben élnek, ahol az ok-okozati kapcsolatok felcserélése megy végbe, pontosabban jelen idejűvé relativizálása történik (újabb különbség Kertész és Borbély narratívái között, Köves éppen hogy az ok-okozatba kényszerül). Itt akkor lesz éjszaka, ha az anya leengedi a haját, azért lesz valaki zsidó, „mert, kerüli a szót” (183). Az ok-okozat viszonyból csak az okozat marad, hiszen a jelenben nem számít, nem fontos a múlt dimenziója. Ezért szinte lehetetlen, hogy a gyerek megértse a falu működését és szokásait, ha kérdezni próbál, cenzúrába botlik. Az elbeszélő folyamatos jelen-perspektívája és az egymásra rétegződő történetek közötti nem-lineáris viszony az ok-okozati kapcsolatok hiányának prózatechnikájaként jön létre, ami tulajdonképpen a falu szabályaihoz igazodik.

Botond: A regény akarva-akaratlanul odakerül a „magyar faluról” szóló szövegek sorába. A „magyar falu”, mely alapértelmezésben egy autentikus kelet-európai földműves közösség, kultúrája szóbeli. Normái szintén szóbeliek, ezeket a normákat a klasszikus modell szerint mítoszok legalizálják. Ezek azok a mítoszok, amelyek ebben a közegben hiányoznak, csak a kiüresedett szabályok maradtak (hogy mikor kell köpni; hogy az ostor a falhoz támasztva áll, ha verni kell a gyermeket; a gyilkolás a férfi dolga stb.). És az ezek mögött lévő, már említett „kollektív nem-tudás”. De ez is illeszkedik a klasszikus modellbe. A magyar falu már évszázadok óta nem az archaikus szóbeli földműveskultúra mintapéldánya, nyilván. A XIX. században már bőven megindult ennek a középkori populáris kultúrának a felbomlása, hanyatlása, ha úgy tetszik, de ez inkább átalakulás valami mássá. És ez a hanyatlás-átalakulás pedig ilyen kiüresedéssel jár. A „magyar falu” szövegei erről beszélnek; hanyatlásról, átalakulásról. (A mítoszok mégsem hiányoznak teljesen a szövegből: a leégett ortodox fatemplom mítosza elmondódik kibontva – mégpedig szóban!)

Ez a folyamat nagyon lassú. Harminc-ötven év alatt sok minden változik, de nem látványosan. Van a Nincstelénekkel szemben egy sajátos olvasói helyzet, mikor a könyvet olyan olvassa, aki szintén ebből a világból jön, akiknél szintén „így mondjuk”. Nemcsak a saját nyelvjárással szembesül, hanem saját szabályokkal, helyzetekkel, történetekkel is. És azzal, hogy ez nem a múlt, ez sokszor a régió

jelene. A fordítás („mi úgy mondjuk”) nem funkcionális ilyenkor, hanem szintén szembesülés: megint nemcsak az anyanyelvjárással, hanem saját fordításhelyzeteinkkel, saját „mi így mondjuk” helyzeteinkkel, azzal a megrázó helyzettel, leleplezéssel, hogy ez a botrány itt a mienk, a felelősséggel együtt. Az árulás a mi árulásunk is. Cinkos, bűnrészes olvasat (a botrány miatt is, az árulás miatt is).

Anna: A falu mikrokozmoszának egyik kohéziós eleme az agresszió. A félelem atmoszférája rafináltan nehezedik erre a közösségre. Itt mindenki elszenvedi a verést, majd továbbadja azt. A férfiak verik a feleségeiket, a feleségek verik a gyerekeiket, a nagyobb gyerekek verik a kisebb gyerekeket. Az állatokat mindenki veri. Az apák szíjostorral és nadrágszíjjal verik fiaikat mindaddig, míg azok elég nagyok lesznek, s vissza nem vágnak. A férfiak is félnék egymástól, az elbeszélő szerint azért járnak a kocsmába, hogy szemmel tartásuk egymást. A nők nem félnék egymástól, és a magánytól sem, de csak mert van elég elfoglaltságuk, ott van nekik a pulya. A család szegényenl vegyes hallgatásba burkolózva él, hiszen félnék a szavaktól is. Arról nem beszélnek, amitől félnék. Magától a zsidó szótól félnék. A nevektől is félnék. Körülírják, magyarázzák, de nem nevezik a nevén. Mintha a falu az emberektől független akaratú rendelkezne. Úgy tűnik, hogy az emberek magától a közösségtől, mint egy monstrumtól tartanak, s ettől teljesen független módon létezne az egyén. „A nappalnak szeme, az éjszakának füle van, mindenki mindent hallott.” (194) „A falu egyszerre emlékszik és felejt.” (72) „A falu pedig figyel.” (82) Rítusainak bejáratottsága az, ami biztonságot ad. Tudják, amit tudni szabad, ezáltal közösségi szokásaik rabjai. „Minden előre ki van számítva.” (82)

Csodálatos, ahogyan a gyermek átjárását talál egy szintén nagyon kifinomult és szabályrendszerekben gazdag univerzumba, a számok világába. Éppen a megtapasztaltak vezetik el őt oda. „Az olyan számokat szeretem, amelyeknek nincs osztójuk. Olyanok, mint mi ebben a faluban. Kilógnak a többi közül.” (126) Az aritmetikában a prímszámok, a természetes számok halmazának felbonthatatlan elemei mások, mint a többi szám, van bennük valami titokzatosság.

Réka: Mit jelenthetnek a gyermek perspektívájából ezek a számjátékok, amelyek a regény során különböző helyzetekben jelennek meg? A kisfiú mindegyre kapaszkodik ezekben a számokba, amelyek az egyetlen biztos pontot jelentik számára egy olyan világban, ahol nincsenek válaszok, ahol folyton csak az elhallgatással vagy éppen a teljes elutasítással találkozunk. Mélyszegénység vesz mindent és mindenkit körül ebben a kis faluban, ahol a gyerekek nem sokat törődnek, hiszen annak nem kell sem okosnak, sem ügyesnek lennie. Így a ház körüli munka elvégzése után egész nap magukra vannak hagyva. Mivel játékok nincsenek, a gyerekeknek a számokkal való játék marad az egyetlen öröm, amely az író bevallása szerint a fantázia első töredékének tekinthető. „A számokkal játszom. Szétbontom és összerakom. Megkeresem, hogy mivel lehet osztani. Vannak, amelyeket nem lehet semmivel, azokat szeretem.” (34) Mindezzel egy olyan teret teremt magának a gyerek, amely kiszámítható, és menedéket nyújt a kegyetlen valósággal szemben. A családon belüli kapcsolatokat is a végtelen magány jellemzi, ezeknek a kapcsolatoknak lehetnek a jelölői a prímszámok. A regény az anya–fia kapcsolatának megidézésével kezdődik: „Megyünk és hallgatunk. Huszonhárom év van köztünk. A huszonháromat nem lehet osztani. A huszonhárom csak magával osztható. Meg egygel. Ilyen magány van köztünk. Nem lehet részekre bontani. Egyben kell cipelni.” (9) Pár oldallal később az apjával való kapcsolatát is ugyanilyen módon jeleníti meg: „Megyünk és hallgatunk. Harmincegy év van köztünk. A harmincegyet nem lehet osztani, mert csak magával osztható. Meg egygel. Ilyen magány van köztünk. Nem lehet részre bontani. Egyben kell cipelni.” (26) Olyan űr ez a szülő és a gyermek között, amely átjárhatatlan és kitölthetetlen. A prímszámok végig jelen vannak a regény folyamán, illetve megfigyelhető, hogy minden családtaghoz kapcsolódik egy. „A nővérem az egyes. Én vagyok a kettes. Ez az én számom, a kettő. A nővérem a nagy. Ő a lány. Én vagyok a Fiú. Az öcsém a hármas. Ő a Kicsi. Így szólítanak bennünket.” (14) A regényt olvasva úgy tűnik, hogy minden szereplő lehet prímszám, mindenki valamihez képest más, kirekesztett vagy kívülálló. A folyamatos hiányérzet, vágyódás valami után, a szeretetlenség, hovatartozás megválaszolatlansága, a kiközösítések sora az, ami igazán nincstelenné teszi a szereplőket.

Zsuzsa: Annyira nincstelenség, hogy arról sincsenek emlékeik, amikor kifosztották őket. Azért nincsenek emlékeik, mert nincsenek szavaik: a nagypapa az új, rájuk erőszakolt szavakkal mondja el a román nyelvű, Aranyszájú Szent János liturgiája betiltásának, a tiltakozó ortodox pap bebörtönzésének, végül a darabonként magukkal hozott fatemplom fölőletésének történetét. „Elvész a titok, gondolta, mert elveszik a néptől a szavakat.” (168)

Nincstelenség – még titkok sincsenek. A nagypapa azt meséli a névtelen elbeszélőnek, hogy a bíró meggyőzte őket, hogy az éhségnél jobb a szolgaság. Az urak, akikhez szolgálatba álltak, már rég kissemmizettké váltak maguk is, ám a szolgaság nem változott, életük másból sem áll, mint nehéz, fárasztó, örömtelen munkából és brutális testi viszonyokból. Hangosan, agresszíven esznek-isznak, köpnek, hányanak, ürítenek, párosodnak, ütnek, gyilkolnak. Ez minden, és ezt a mindent ki is mondják.

Akik pedig nem bírják, hogy ez minden, azt megalázzák, elüldözik. Hadd ne emlékeztesse még véletlenül se őket senki 1944 májusának arra az éjszakájára, melyen a falu majdnem minden lakosa némán, egymást idegenként kerülgetve fosztotta ki az elhurcolt boltos házáat.

Húsvétkor, a szabadulás ünnepén az anya kitakarít, főz, szépen megteríti az asztalt, gyertyát gyújt, az apa pedig elmondja, úgy, ahogy hallotta még gyerekkorában sábeszgjőként, az imádságot: érthetetlen szavakból. Nővére, a trágár, félnótás, boszorkány Máli azt mondja, ő látta az Istent, akkor, amikor elvitték a zsidókat. De hogy milyennek látta, arról szó sincsen.

András: Istent hivatalosan is száműzték a hétköznapokból, a nincstelenségnek igazi ünnepeik sincsenek. Vagyis olyan ünnepeik, amelyek róluk szólnának, amelyeket értenének és átélnek, amelyekbe bele tudnának helyezkedni. „Készülünk a Húsvétra. Anyám takarít, mos, vasal, süt, főz. A szokások ereje hajtja.” (239) A gyerekek karamellt kapnak, hogy emlékezzenek az ünnepre, az anya azt mondja, hogy ők azért hisznek Istenben (ha nem is értik), mert már nincs veszténivalójuk. Az apát már amúgy is mindenhol kirúgták. A Bibliában azt olvassa, hogy Jézus szabaddá tette őket, a párházban azt mondják, hogy a párt volt az, eközben mindannyian rabok maradtak. Az anya hálaadásra tanítja a gyerekeket, este azért ad hálát, mert már megint lejárt egy nap. Reggel azonban ugyanarra a napra ébrednek, ahol még Isten hiányáról sem tanácsos beszélni.

A faluban többen is folyamatosan várják a Messiást, illetve van olyan is, aki a Mesijást várja. Mindkettőnek a Rámpa felől kell érkeznie. A munkaszolgálatból hazaérkező Mózsi a családját várja, a kisfiú a kocsmából hazaérkező apát, akinek a Messiással együtt kell érkeznie. Mózsi családjá soha nem érkezik haza, a fiú apja is csak egyedül, részegen. A cigánysoron élő, beszédhibás, bolondnak tartott Mesijásra azért aggatták rá ezt a nevet, mert egyedül ő visel szakállat a falubeliek közül. Ő meri ki a falusiak kertjében a budit, őt megtalálják a Rámpán, legalábbis ott mindig tudja valaki, hogy éppen merre van. Csendes és alázatos, soha nem kér semmit, ha bántják, akkor is mosolyog.

A nincstelenségnek Mesijás a Messiásuk. Ő az, akit mindig megtalálnak, aki azt is elviseli, hogy leköpjék, aki szolgálja a szolgálkat is. Ugyanakkor ő az, akinek nem lehet megállapítani a korát, akit egyetlen kutya sem ugat meg az egész faluban. Minden tekintetben kiszolgáltatott és a falu többi lakójától különböző, létezése viszont nem rendelkezik metafizikai távlatokkal, ahogy a kisfiú családjáé

sem. „Mesijás hasonlít hozzánk. Nem tartozik sehová.” (297) Mesijás neve egyfajta hiány jele, ezzel egy időben a hiány helyén is áll. Ilyen értelemben a Nincstelének alcíme is csak arra kérdezhet rá, hogy a Mesijás elment-e már. A valamikor létezett vagy létezőnek vélt szentség folyamatosan profanizálódik. „A kulcsosont táján látni lehet Mária szívét. Föl van nyitva a mellkasa. [...] Az erek el vannak rajta metszve, ahogy disznóöléskor apám szokta, amikor kivágja az állat szívét.” (55) A funkcióját veszített ikon inkább elborzasztja a kisfiút, mintsem megrendítené. Az ölést, az állatok feldarabolását már megtapasztalta, azt viszont sokkal nehezebben érti meg, hogy Mária szíve hogyan hasadhatott meg fájdalmában, a feltámadt Jézus pedig hol van. A Mesijás eljövételére vonatkozó kérdés sem ájtatosan, az ég felé emelt tekintettel hangzik el, sokkal inkább a porba, a mocskokba tekintő, lesütött szemekkel. A nincstelének perspektívájából ugyanúgy láthatatlan, kimondhatatlan marad a transzcendens, mint a múlt vagy a jövő. A fojtogató, brutális és véget nem érő jelenben hangzik el ez a kérdés, ami mégis múlt időre utal. Itt megint összemósodik szent és profán, az a Mesijás, akit ők ismernek, nem hozta el a megváltást. Ugyanakkor ő az egyetlen érintkezési pont a transzcendenssel, ő áll annak a helyén, ő emlékezteti őket arra, akinek egy másfajta szennyből kéne kimosnia őket. Egyfajta megtestesülés ez is, másmilyent nem is lehet elképzelni. Amennyire folytonos a jelenük, annyira folytonos Mesijás keresése is.

Zsuzsa: Ebben a borbélyi világban akkor keresik az emberek Mesijást, amikor olyan munkát kell elvégezni, amely még számukra is megalázó, márpedig ők csak olyan munkát végeznek, amihez vagy nem értenek, vagy nincsen hozzá alapanyaguk, olyan munkát, amiben semmi örömük nincs. Kevéssel vagyunk a kelet-európai országokban megrendezett kollektívizálás után, kevésbé a zsidók kiirtása után. Hogy elviseljük pusztá önzésüket, ott van nekik az osztályharc eszméje meg az Incifinci (az Internacionálét ezen a néven teszik maguknak otthonossá).

Mesijás a cigánysoron lakik, beszédhibás, nem tudunk róla meg semmit azon kívül, hogy hogyan bánnak vele az emberek, ő pedig csak szelíden mosolyog. Dosztojevszkij Miskin hercege egy alföldi, határ menti magyar faluban. Mindig egyedül van. A falu lakói nem mernek egyedül lenni: a férfiak azért járnak esténként a kocsmába, hogy egymást szemmel tartsák, a nők otthon vannak a sok gyerekkel. Mindenki fél valami meghatározhatatlantól. Bizonyos szavaktól is félnek, például attól a szótól, hogy zsidó. Félnak a nevektől. Félelmüket alkoholla és altatói tréfákba fojtják, a gyerekek álmait örületesen kegyetlen rítussal űzik el, mert szegényen álmodni. Akinek neve, álma van, azt kirekesztik. Kertész Imre Sorstalansága után játszódnak, de innen érthető mindkét jelen idő.

Réka: Borbély jelen idejében már egy zsidó sem lakik a faluban, csupán Mócsi, „de már ő sem az” (184), mivel a családja elhurcolása után nem növesztette újra szakállát, nem tartotta a szombatot, nem tartott még gyertyákat sem. Azaz, semmi olyat nem tett, ami a múltira emlékeztette volna. Ez lehet az oka annak, hogy a falu a kezdetleges kitagadása után mégis eltűrte, de be soha nem fogadta. A falu részéről olyan ellenállás tapasztalható a zsidósággal szemben, aminek a kiváltó okát ők sem ismerik, csak megélik. Olyanokra emlékeznek, amikről nincs tudásuk. Már csak reflexív emlékezet van, konstruktív nincs. Talán ez az oka annak, hogy félnek a nevektől, hiszen csak a zsidók vannak nevükön nevezve, ők azok, akinek nem volt viszonyuk másokkal, akik után csupán tárgyak maradtak, semmi több. A faluban egymást gúnynevekkel illetik, mindenki csak egy másik által válik meghatározhatóvá.

Anna: Olyan másik által, akit emlékezetéből idéz meg a kettős a narrátori hang. A nagypapa, az anya, az apa, Máli és a többiek mind újra és újra megidéződnek a könyv lapjain, ebben a furcsa szokásorientált, ám minden másban nincstelén közegben. Bár a falu a kollektív homályból idézi és éli meg hétköznapjait, mégis az anya alakja valamiféle keresőként tetszik át, ő az, aki Mária-képet tart a falon, féli a babonaságokat, készül a húsvétra, s annak ellenére, hogy nem zsidó, az apa távollétében is megülik a sábeszt. A felszínen viszont durva, dühében mindig azzal üti gyerekeit, amivel csak éri, kineveti, ha kényelmetlen, megalázó helyzetbe kerülnek, például amikor az elbeszélő gyereket Magdus nénye fogdossa: „(...) magához húz, öszszecsókol, a fenekem fogdossa, maga felé húz. A másikkal megfogja a pocörömet. / »Micsoda kis pucája van már«, mondja anyámnak és vihog. Látom, hogy kipirul.

Nevetgélnek, én igyekszem kicsúszni a kezéből. Haragszom anyámra, mert vele nevet.” (270–271) Verbálisan is bántalmazza gyermekeit, sokat sír, és folyamatosan öngyilkossággal zsarolja őket. Nem mutat különösebb ragaszkodást, nem szereti a macskát: „csak a fászládban nem bántja” (18), a cigányokat sem szereti – ahogy a falubeliek sem –, itt mégis érezhető egy hajszálnyi feloldás, hiszen Arankát szereti (a gyermek is úgy beszéli el: „akik a mi cigányaink”, 38). A regény lapjain végigsétálva, ebben a hallgatásban mégis átszűrődik valami ebből a nőből. Ez az ellentmondásos karakter az, aki nem tudja elfogadni, hogy itt kell lennie, ő az, akit a faluban bolondnak tartanak, miután a messiásként várt gyermek tizenhárom hónap után meghal. „Ahogy jött, úgy tűnt el közülünk. Szinte észrevétlen. Azt hittük, ő lesz a mi Messiásunk. Mindig csak róla beszélünk, vagy hozzá, mert ő még nem tudott beszélni. És mivel nem beszélt, mintha utólag sem kellett volna beszélni róla. Hallgattunk is róla, leginkább anyám hallgatott.” (264)

Botond: A mítoszokat, a kollektív tudást nem feladata egy közösség minden tagjának őriznie, továbbadnia, elmondania, ez a „specialisták” terhe, papoké, sámánoké, öreg mesemondóké. Itt mintha nem lenne ilyen, igazolandó a nemtudást. De Bolond Máli mégis ilyen figura. „Máli olyan, akár egy manó. Majdnem törpe. (...) Azt mondják, hat újjal született, de elszorították neki. A lábán is hat ujja volt.” (268) És látta Istent, amint elrejtőzött a báránnyelűk közé (53). A kimondott tudása azonban igazodik ehhez a közösséghez, bölcsességei hasztalanok, például: „Kétféle ember van, a vérfaszú meg a húsfaszú” (52). Mikor a gyermekeknek mesél, „mindig boszorkányokról szóló történeteket mond el” (66), vagy a horgas csontokról, kivesz a dögből valamit, tud rontani stb. – ezek a babonák valódi tudást jelentenek (csak közben értelmüket, funkciójukat veszítették, ahogyan Máli is. Ezenkívül emlékszik mindenre, ami a faluban történt (104). Ő lehetne tehát a hiányzó háttértudás letéteményese, de csak egy mocskos szájú öregasszony, aki gyermek maradt, tudománya hiábavaló. Egyedül hal meg, hiszen az elbeszélő és édesanyja sem fogadja be, már ott, a másik faluban (318). Tamás: Máli az, aki minden temetésre eljár, felekezettől függetlenül. Ezeket szereti a legjobban, minden munkát félretesz, és mindig temetési énekeket énekel. A temetés a faluban egyfajta spontán karnevál, amikor felülíródnak az addigi viszonyok, mert oda „a haragosok is elmennek, hogy kibéküljenek. »A halál színe előtt nincs harag.«” (238) Még az ünnepek sem képesek erre, mert azok meg nem értett vagy kiüresedett szokásokból állnak: az anya takarít, mos, vasal, süt, főz, de ezek az előkészületek nyúgnek számítanak, pluszmunkának; felveszik az ünneplőt, amiben fészengenek. De a kosztüm, amiben az embereket majd el fogják temetni, nagy becsben tartott ruhadarab. Az elbeszélő nagyanja is „[k]észen állt a halálra. Minden este várta. A díszruháját, amelyet a koporsóban majd rá kell adni, minden vasárnap leporolta, kisimította, szinte becézgette.” (99)

Elhalálozás esetén a hír azonnal bejárja a falut, majd kezdetét veszi a játék. Ismét előkerülnek az ünneplők, de itt már jelmez funkciójuk van. „A feleségek, az anyák fájdalma, amely egy életet át gyúlt, most egyszerre szakad fel, mint a tályogos seb. Tépik a hajukat, arcukat eltakarják. A szájuk eltorzulva legörbül. A fejüket felszegik, az ég felé rázzák az öklüket. A pap miatt nem káromkodnak, de üvöltéstől rándul görcsbe a testük. Eddig ismeretlen hangok törnek fel a kiszáradt torkokból, a ziháló tüdőkből.” (83) A szertartás mégsem torkollik karneválba, talán csak egyetlen pillanatra: „Ilyenkor foszlik le minden tanult máz, és feltör a kétségbeesés, a fenyegető halál mindenkiben ott szűkülő félelme.” (83) Vagy ha tovább is tart, ez rettegés, mintsem szabadulás és felejtés. Tor

következik, a férfiak lerészegednek, de hát ez mindennapos dolog. Nem is volt igazi feloldás a normák alól, mert az emberek egymást figyelték, a gyászoló rokonok gesztusait analizálták, hogy megfelelően sirtak-e vagy sem; a kántor kitett-e magért, ki énekelt kellőképpen hangosan; megítélték a pap beszédét; a rokonok számon tartják, hogy ki volt jelen, mert azt vissza kell adni. A közösségnek nincs igazi ünnepe, mert valójában az is hétköznapi, csak más ruhában. Ahogy belépés nincs a faluba, csak beszületés, úgy kilépés sincs belőle, csak árulás vagy halál által. A Messijást keresik, de a halált várják.

Ágnes: És a halált keresik, meg a Messiást várják. Az anya folyamatosan öngyilkossággal fenyegetőzik, a gyereket a szülők haláláról való ábrándozás megnyugvással tölti el, a sajátjának elképzelése szintén, mert akkor majd szeretni fogják. Az állatok hidegvérű kivégzése pedig a mindennapi rutin része. Azonban mindenki, csakúgy, mint Mózsai, „cipelte a terhet, amelyet az élet jelent” (187). Várják, és keresik a halált, a megváltást. A regény alcíme is éppen erre a megváltásra kérdez rá, mintha kilépne abból a zárt rendszerből, amelyet a falu jelent, és így már nemcsak a falusiak ürülékét eltakarító Mesijásra vonatkozik. A Már elment a Mesijás? egyrészt gyanakvó, másrészt számonkérő. Ugyanis, ha megtörtént a megváltás, és elment a Messiás, akkor azokat, akik a földön maradtak, kihagyták a megváltottak sorából. Viszont, ha Isten már tényleg elküldte a fiát, akkor miért nem látszik a világon, hogy itt járt?

Kategória: Fórum

Denumire autor: ***

Látó Szépirodalmi Folyóirat